

Володимир ПРИШЛЯК (Луцьк)

ЯКИМОВИЧІ В ГЕТЬМАНЩИНІ

Якимовичі, подібно до цілої когорти елітних представників різних станів суспільства ранньомодерної доби – від козацької старшини до заможних міщан, мали великий вплив і залишили помітний слід в історії козацької України. Серед цього старожитнього і славетного родоводу в XVII–XVIII ст. вирізняються Якимовичі-купці та Якимовичі-вояки.

Київська купецька родина Якимовичів, зокрема, брати Роман, Василь та Кузьма Якимовичі тривалий час відігравали ключову роль у торгівельних контактах Гетьманщини з країнами Центральної Європи. Про це яскраво свідчать хоча б документи відомого Архіву зовнішньої політики Російської імперії Історико-документального департаменту Міністерства закордонних справ Російської Федерації у Москві¹.

Історія торгівлі Гетьманщини із західними краями Центрально-Східної Європи мала свою тривалу передісторію та свої малодосліджені моменти. До часу “заповідних товарів” та відкритої регламентації зовнішньої торгівлі, штучної переорієнтації торговельних шляхів до Риги, Санкт-Петербурга й Архангельська за Петра I, економіка козацького Гетьманату була невід’ємною та органічною складовою ранньомодерної економіки Центрально-Східної Європи. Кризові явища в економіці Речі Посполитої породжували свавілля магнатерії та шляхти. Саме тому серйозною перешкодою для розвитку торгівлі були “численні ошуканства й кривди”, які чинили місцеві магнати, шляхтичі та лихварі на території Польщі українським купцям. Ще ясновельможний гетьман “обох боків Дніпра” Іван Мазепа за посередництвом російського канцлера Гаврила Івановича Головкина домогся від великого коронного гетьмана Речі Посполитої Станіслава-Яна Яблоновського охоронних універсалів для українського купецтва². Перший з них – від 1 липня 1700 р., передбачав для українських купців із гетьманськими паспортами, що “віддавши, згідно давніх звичаїв, мито там, де повинні його заплатити, матимуть волю без жодної кривди та утяжень продавати з ними по цілій Польщі, переходити за кордон до іншого краю”³. Другий був звернений до польської шляхти з тим, щоб

¹ Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента МИД Российской Федерации (далі – АВПРИ). – Ф. 32 (Сношения России с Австрией). – Оп. 32/1. – Д. 8. – Л. 28–33; Ф. 124 (Малороссийские дела). – Оп. 124/1. – Д. 6. – Л. 1; Ф. 124. – Оп. 124/1. – Д. 6. – Л. 1–1 об.; Д. 2. – Л. 1–2.

² *Величко С.* Літопис / пер. з книжн. укр. мови, комент. В. Шевчука. – Київ, 1991. – Т. 2. – С. 603; *Пришляк В.* Торговля в Гетманщине периода Ивана Мазепы // *Иван Мазепа та його доба / Iván Mázerá és kora / Иван Мазепа и его эпоха: Матеріали міжнар. наук. конф. (Будапешт, листопад 2000 р.)* / укл. О. Русин. – Ужгород, 2001. – С. 41–42.

³ *Величко С.* Літопис... – Т. 2. – С. 604–605.

гарантувати безпеку для українських купців, які “могли вільно продавати і без будь-якої труднощі та заборони безпечно переходити по цілій Польщі і за кордон”⁴.

Однак, не завжди навіть письмові угоди слугували гарантом для безпечної торгівлі. Незважаючи на усі дипломатичні перестороги, свавілля шляхтичів-“приватів” та орендарів-євреїв, на жаль, продовжувалися. Одним із перших, власне, і постраждав знаний київський купець Роман Якимович, який їхав з України до Силезії і мав необережність позичити в Острозі у місцевих лихварів (євреїв) гроші, а коли із Вроцлава повертався з товарами, мав з ними неабиякий клопіт⁵. Так, у джерелах, зокрема, зафіксовано, що “знатний купець” Роман Якимович, “едучи з України до Шльонска (Силезії), позичилъ на дорозѣ в мѣстѣ полскомъ Острозѣ нѣсколко (певну) сумми у жидовъ тамошнихъ”⁶. Кількість позичених Романом Якимовичем грошей за тогочасними мірками була немалою, про це говорить те, що із Вроцлава Роман Якимович повернувся з товарами “на кілька сот тисячей злотих”. Таких прикладів можна навести дуже і дуже багато, й усі вони фактично свідчать про значну роль лихварського, переважно чужоземного капіталу в торговельних операціях українського панства та купецтва.

Найвідомішою торговельною артерією, якою традиційно проганяли волів у Центральну та Західну Європу, була “Шльонська дорога”. Під польською назвою Силезії – Шльонськ (українською – “Шлезьк”) – розуміли, насамперед, торговельну подорож і трасу, яка провадила до Вроцлава та інших міст Силезії, а також Саксонії, Тюрингії та Пруссії⁷. В Силезії на виручені гроші українські купці робили закупі різноманітних товарів: скла, сукна, полотна, галантереї, залізних і ювелірних виробів. У 1704 р. київський купець Роман Якимович привіз 9 возів кіс, серпів та ножів – у цілому на суму 15 тисяч єфимків (талерів). Наступного року його товарний привіз оцінювався вже 20 тисячами⁸. Від березня 1704 р. до жовтня 1708 р. у Вроцлаві торгували знатні київські купці: Роман і Василь Якимовичі, Пилип Корневич, Степан Максимович, Іван і Василь Петровичі, Іван Тищенко, Олександр Юхнович, Федір Лопатинко та інші⁹. Власне, вони і творили вищу купецьку корпорацію, яка намагалася монополізувати торгівлю на далеких, по суті трансєвропейських, магістралях¹⁰.

До слова, потрібно згадати, що Роман Якимович “с товарищи” ще у 1704 р. у розпалі Північної війни “в той шленской провинци” зазнали грабунків своїх

⁴ Величко С. Літопис... – С. 605.

⁵ “Вѣденіе кривдѣ купцамъ малороссійскимъ” // Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 248 (Сенат и сенатские учреждения). – Оп. 41. – Д. 3568. – Л. 183–183 об.

⁶ Там само.

⁷ Пришляк В. До питання про міжрегіональний та міждержавний товарообмін в українських землях першої половини XVIII століття. // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. ССХХХІІІ: Праці Історично-філософської секції. – С. 58.

⁸ Плохинский М. М. Иноземцы в Старой Малороссии // Труды XII Археологического съезда в Харькове 1902. – Москва, 1905. – Т. 2. – С. 237; Джиджора І. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 рр. // Записки НТШ. – Львів, 1911. – Т. СІ. – Кн. І. – С. 67.

⁹ Оляничин Д. Торговельні зносини України з Бреславлем у XVIII в. // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 8. – С. 488.

¹⁰ Пришляк В. Торговці Гетьманщини у першій половині XVIII ст. // Київська старовина. – 2001. – № 6 (342). – С. 68.

товарів з боку “шведских ратных людей”¹¹. Саме у березні 1704 р. з Романом Якимовичем трапилася неприємна пригода – його пограбували недалеко силезького містечка Тошка (Toszek – пол.), розташованого біля Вроцлава, за його словами, “цісарські піддані”, які видали себе за шведів, оскільки серед них був єдиний шведський обер-лейтенант Гаген (Haagen). Цікаво, що на чолі грабіжників, за словами Якимовича, нібито стояв власник замку і містечка граф Кольонна. Збитки за пограбовані товари на двадцяти возах (сукно, полотно, срібло і коси) Роман Якимович оцінив на суму 20 тисяч єфимків¹². Саме про це “в прошлом 1705 году били челом російские подданные киевские мещани Роман Якимов с товарищи”¹³. У 1705, 1707, 1709 рр. йому навіть вдалося добитися у Санкт-Петербурзі відповідних грамот до австрійського цісаря з тим, щоб йому відшкодували завдані збитки. Австрійський уряд навіть розпочав слідство, згодом у Празі відбувся суд у цій справі. Як видно із розслідування, Якимовича пограбував шведський відділ на чолі зі згаданим обер-лейтенантом під виглядом (претекстом) конфіскації зброї, тому й відпровадив усі ці товари разом із купцями до Торуня, де на той час перебував шведський король Карл XII. Король забрав 2/3 з товарів, а решту – 1/3 віддав фактично грабіжникам. Австрійський уряд також зобов’язався стягнути штраф із тих декількох австрійських підданих, які брали участь у пограбуванні. На цьому “чорна смуга” в закордонній торгівельній подорожі Романа Якимовича не закінчилася, бо наступного 1705 р. його вже пограбували в Польщі на суму 15 тисяч єфимків, внаслідок чого він збанкрутував. Майже через тридцять років, 5 квітня 1736 р., в Колегії іноземних справ розглядали справа “кієвского мещанина Романа Якимова о пограбленных у него в 1707 году в Шлезии товарах”¹⁴. Його, до речі, пробував якимось виручити брат – Кузьма Якимович, відомий також більше як Кузьма Кричевець (пізніше навіть обіймав посаду київського війта)¹⁵, але і його у 1709 р. пограбували російські солдати, які безцеремонно забрали 52 коней, нібито зі шляхетною метою переслідування шведів¹⁶.

А в 1710 р. київський “знатній” купець Роман Якимович “з Вроцлава з товарами на килко соть тисячею золотих, тамь покупленими, ворочаль ся”¹⁷. До речі, 20 березня 1719 р. гетьман Іван Скоропадський видав у Глухові універсал Кузьмі Якимовичу, в якому “рейментарско” брав під опіку київського купця, відсуваючи

¹¹ АВПРИ. – Ф. 32. – Оп. 32/1. – Д. 8. – Л. 28.

¹² Там само.

¹³ Там само. На прикладі вживання перекрученого на російський кшталт прізвища Р. Якимовича можна простежити, як русифікація прізвищ у тогочасних документах утруднює етнічну ідентифікацію українських купців. Заувагу про це див. також: *Оляччин Д.* До історії торгівлі Руси-України з Балтикою, зокрема ж Стародуба з Кенігсбергом наприкінці XVII й на поч. XVIII ст. // *Записки Чину св. Василя Великого (Записки ЧСВВ)*. – Жовква, 1932. – Ч. VI, вип. 1/2. – С. 30.

¹⁴ АВПРИ. – Ф. 124. – Оп. 124/1. – Д. 2. – Л. 2.

¹⁵ Про протегування кандидатури Кузьми Якимовича – Кричевця гетьманом Данилом Апостолом у 1732–1734 рр. та події, що пов’язані зі “справою Войничя”, див.: *Пришляк В.* Козацький Гетьманат часів Данила Апостола: протиріччя між гетьманською та імперською системами влади // *СОЦІУМ. Альманах соціальної історії*. – Київ, 2010. – Вип. 9. – С. 173.

¹⁶ *Джиджора І.* Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 рр. // *Записки НТШ*. – Львів, 1911. – Т. СІІ. – Кн. ІІІ. – С. 88.

¹⁷ РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 41. – Д. 3568. – Л. 184–185; *Джиджора І.* Економічна політика російського правительства... – Т. СІ. – Кн. І. – С. 67.

термін сплати його боргу перед кредиторами на два роки. В універсалі зазначено, що “онъ здавна в статечному перебуваючи обхожденіи не и чрез марнотратство яке пришло в своем имѣніи до скудоти, лечь Божиим допущеним чрез выраженьные разніе случаи знатную на оном понесль шкоду и утрату”¹⁸. Згадано, між іншим, і про проблеми (вже на той час покійного) його брата – Романа Якимовича. Той же Кузьма Якимович 1 червня 1726 р. подав також у Колегію іноземних справ прохання, в якому просив розібратися у всіх цих справах, що стосуються пограбувань їхніх товарів, з метою принагідно залучити до цього цісарського міністра – австрійського посла графа Франца-Карла фон Вратислава, який тоді перебував при російському імператорському дворі¹⁹. У його екстракті (стислому викладі подій – В. П.) з Варшави за 19 серпня 1728 р., писаному німецькою мовою, якраз і фігурував “Roman Jakimoff gs Compagnie Ukraine”²⁰.

Дня 5 січня 1728 р. “малороссиянин, киевской мещанинь, купецкой человекъ” Кузьма Кричевець, який перебував у Санкт-Петербурзі у своїх справах в Колегії іноземних справ – цілком ймовірно, що пов’язаних з минулими, ще за “шведчини”, пограбуваннями купців за кордоном, звертався до неї з донесенням, в якому прохав надати йому паспорт на проїзд разом зі своїм служителем Федором Івановим до Москви²¹. Аналогічну чолобитну на ім’я малолітнього російського імператора Петра II від імені “кіевского мещанина Козьмы Кричевца о посылке в Цесарію ходатайства по делу о взысканіи пограбленного у брата его товару” подибуємо і у січні 1730 р. У ній “киевскій мещанинь Козма, Якимовъ снъ Кричевецъ”, зокрема, просив здійснити це через цісарського посла графа Вратислава²².

Така активізація експортно-імпорتنих операцій пояснюється, з одного боку, недостатньою кількістю якісної української сировини на центральноевропейському ринку після Тридцятилітньої війни, а з другого – відсутністю західноевропейських виробів у Гетьманщині. На цей процес позитивно впливала свідомо економічна політика українських гетьманів, й особливо Івана Мазепи і Данила Апостола, кровно зацікавлених в органічному розвитку своєї зовнішньої торгівлі у традиційному та утертому “західному” напрямку на Вроцлав, Гданськ і Кенігсберг (Кролевец Пруський), часто-густо всупереч заборонним санкціям російського уряду. У 1729 р. гетьман Данило Апостол, зокрема, листовно апелював до російського уряду стосовно кривд українських купців на території Речі Посполитої²³.

Внаслідок жорсткої протекціоністської політики російських правителів, починаючи від Петра I з його заборонними указами на експорт-імпорт – достатньо строгою системою “заповідних товарів”, головні торгівельні пріоритети поступово переходили з рук таких знаних українських купців, якими були Якимовичі, Кричевці,

¹⁸ Джиджора І. Економічна політика російського правительства... – Т. CV. – Кн. V. – С. 70–71.

¹⁹ АВПРИ. – Ф. 32. – Оп. 32/1. – Д. 8. – Л. 28–32.

²⁰ Там само. – Л. 33. Детальніше про дипломатичну місію графа Ф.-К. фон Вратислава та його переговори з гетьманом Д. Апостолом із приводу відновлення давніх і обопільно вигідних українсько-силезьких торгівельних контактів див.: Пришляк В. В. Волинська примітка в австрійсько-польському трактаті 1727 року про українську торгівлю із Силезією // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 22. – С. 192–193.

²¹ АВПРИ. – Ф. 124. – Оп. 124/1. – Д. 6. – Л. 1.

²² Там само. – Л. 1–1 об.

²³ РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 41. – Д. 3568. – Л. 182.

Максимовичі, Шираї²⁴, в руки російських купців та впливових царедворців. З цього приводу Іван Джиджора, відповідаючи на зауваження занадто прискіпливого рецензента його докторату Мирона Кордуби в 1911 р., слушно зауважував: “Проте я ствердивши значний розвій торгівлі лівобічної України, присвятив чимало місця щоби показати, як завдяки російській політиці (яка далеко не вичерпувалася самими заборонними указами щодо заграничного ввозу і вивозу) ся торгівля переходила з рук українських Якимовичів, Кричевців, Козляниць і т. д. в руки не тільки російських Меншикових, але і Строганових, Михайлових, Бриндових ін. московських, калужських і т. д. купців. А хиба торгівля на Україні в руках чужих купців може називати ся *українською* (підкреслення І. Джиджори – В. П.)? От се то власне і було, що спричинило упадок української торгівлі, занепад української міщанської верстви і т. д.”²⁵. Отже, у цьому складному і тривалому процесі інкорпорації периферії в політичне тіло Російської імперії, що народжувалася, Україна була для неї як своєрідное Ельдорадо²⁶. Якщо врахувати, що купецтво і питання комерції займали цілком регламентоване місце в державно-бюрократичній структурі та соціальній політиці російського абсолютизму²⁷, то долі Якимовичів-купців із золотoverхого Києва не було як по-особливому заздрити.

Цікавим видається також колективний життєпис розгалуженого і славетного козацько-старшинського роду Якимовичів²⁸, які обрали собі за фах військове ремесло. Йдеться насамперед про їх найяскравішого представника – а, власне, полкового хорунжого (березень 1711 р. – березень 1731 р.), а згодом – полкового осавула (вересень 1731 р. – жовтень 1742 р.) Стародубського полку Стефана Якимовича-Багуринця. Початком своєї служби Стефан Якимович вважає час облоги білоруського Бихова в 1702 р. за полковництва у Стародубі Михайла Миклашевського²⁹. У 1704 р. під час Північної війни ходив із гетьманом Іваном Мазепою під Любар, коли той відрядив углиб Польщі на допомогу переяславському полковнику Іванові Мировичу тоді ще військового осавула Івана Скоропадського. У 1705–1706 рр. перебував разом із гетьманом Іваном Мазепою під Замостям, далі скерований полковим командиром в містечко Локачі на Волині, згодом опинився біля Берестя і Гродна³⁰. Під час Полтавської баталії 1709 р. був “на службѣ государевой”: під орудою стародубського полкового обозного Прокопа Силенка

²⁴ *Оглоблин О.* Гетьман Іван Мазепа та його доба / ред. Л. Винар; упоряд. І. Гирич, А. Атаманенко. – Вид. 3-є, доповн. і випр. – Нью-Йорк; Київ; Львів; Острог; Торонто, 2003. – С. 127–129.

²⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 1301. – Арк. 17–18. Опубл.: *Пришляк В.* Мирон Кордуба та Іван Джиджора: рецензент і автор // *До джерел [зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-ліття]: [у 2 т.]*. – Київ; Львів, 2004. – Т. II. – С. 542.

²⁶ *Krawchenko B.* Petrine Mercantilist Economic Policies toward the Ukraine // *Ukrainian Economic History: Interpretive Essays / I. S. Koropeckyj (editor)*. – Cambridge, Mass., 1991. – P. 205.

²⁷ *Козлова Н. В.* Российский абсолютизм и купечество в XVIII веке (20-е – начало 60-х годов). – Москва, 1999. – С. 76.

²⁸ Якимовичи (Якимовичи – Кожуховские) // *Модзалевський В. Л.* Малоросійський родословник. – Київ; Санкт-Петербург, 2004. – Т. V, вип. 5 / упоряд. В. В. Томазов. – С. 77–86.

²⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК). – Ф. 51 (Генеральна військова канцелярія). – Оп. 3. – Спр. 8142 (Службовий реєстр Стефана Якимовича за 1702–1739 рр.). – Арк. 26.

³⁰ Універсал від 17 березня 1741 р. // Там само. – Арк. 32. Копія.

стояв з боку Стародубського полку на кордоні з Польщею. Наступного року разом зі стародубським полковником Лук'яном Жоравкою ходив у похід під Сосницю, тоді ж отримав чин полкового хорунжого³¹.

Документи фіксують, що на ранг стародубського полкового осавула йому належало село Чортовичі біля р. Туросни у Новоміській сотні Стародубського полку³². 16 березня 1713 р. датований лист гетьмана Івана Скоропадського стародубському полковникові Луці (Лук'янові) Жоравці про дозвіл стародубському хорунжому Стефанові Якимовичу користуватися селом Чортовичі та з обіцянкою в майбутньому підтвердити своє надання цієї рангової (тобто державної, а, отже, тимчасової – “до ласки войскової”) маєтності своїм універсалом³³. Того ж року гетьман дотримав своєї обіцянки, бо вже 15 вересня 1713 р. з приводу цього підписав відповідний універсал, в якому йшлося, що “реиментарско визуемъ село Чертовичи в полное ему, Пану Якимовичу, с[обс]твеннее владѣние до ласки нашей войсковой, такъ тихъ и млинокъ, в том селѣ купленній”³⁴. У 1715–1718 рр. за наказом гетьмана Івана Скоропадського Стефана Якимовича післали полковим командиром до Києва для ремонту Києво-Печерської фортеці, що проходив під керівництвом київського губернатора Д. М. Голіцина. 1723–1725 рр. не оминула його лиха доля відбути із 700 козаками Стародубського полку для чергового і, як завжди, виснажливого Низового походу на р. Сулак, що на Західному Каспії (нині в Дагестані)³⁵ під орудою тодішнього лубенського полковника Андрія Марковича, який згодом на довший час обійняв посаду генерального підскарбія³⁶.

Генеральне слідство про маєтності 1729–1730 рр. зафіксувало, що “на уряд хоружого полкового” була “деревня Чартовичи, которою нѣшній хоружий полковий Стефанъ Якимович по унѣверсалу гетмана Скоропадского, в року 1713 м данномъ на уряд, владѣть”³⁷. У селі “стародубовский полковий хоружий Степанъ Ёкимовичъ”, згідно з ревізією, володів 16 дворами³⁸. Чортовичі, до речі, залишалися у володінні полкового хорунжого і на 1741 р.³⁹ Навіть у 1750-х рр., мабуть, аж до 1754 р. – року смерті, село перебувало у володінні поважного в літах Стефана Якимовича. Відомо, що в січні–лютому 1752 р. абшитований (відставний, висулужений – *В. П.*) стародубський полковий хорунжий намарне намагався одержати у власність надане йому колись у рангове володіння с. Чортовичі⁴⁰. Згодом, як видно з документів, селом володіла Генеральна військова (“малоросійська”) канцелярія, а потім воно опинилося у руках “предводителя” Другої Малоросійської колегії графа П. О. Рум'янцева⁴¹.

³¹ Універсал від 17 березня 1741 р. – Арк. 26 зв., 32.

³² Там само. – Спр. 761. – Арк. 15–27, 31–37, 42–90.

³³ Там само. – Спр. 11118. – Арк. 22. Копія 1752 р.; Спр. 8679. – Арк. 17.

³⁴ Там само. – Спр. 8142. – Арк. 7, 13. Копія.

³⁵ Курукин И. В. Персидский поход Петра Великого. Низовой корпус на берегах Каспия (1722–1735). – Москва, 2010. – С. 63.

³⁶ ЦДІАК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 8142. – Арк. 26 зв.–27, 32.

³⁷ Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку / упоряд. К. Лазаревська // Український архів. – Київ, 1929. – Т. I. – С. 71.

³⁸ Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку... – С. 29.

³⁹ ЦДІАК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11118. – Арк. 22.

⁴⁰ Там само. – Арк. 27.

⁴¹ ЦДІАК. – Ф. 59 (Київська губернська канцелярія). – Оп. 1. – Спр. 7591. – Арк. 4 зв., 12.

Від початку травня 1729 р. і майже до середини січня 1731 р. в Генеральній військовій канцелярії розглядали справу про захоплення ґрунтів, потрапу врожаїв та поруб лісу бунчуковим товаришем Григорієм Бороздною в козака села Ярців Стародубської першої сотні Стародубського полку Карпа Полгуєнка та в полкового хорунжого Стефана Якимовича⁴². Майнові та земельні суперечки, загалом, супроводжували С. Якимовича доволі тривалий час. Від 1722 р. аж до 1736 р. тривали його майнові суперечки з батьком, а паралельно й їхні спільні з батьком спори із жителями Стародубського полку⁴³. Разом із тим на полкового хорунжого лягали обов'язки врегулювання спірних земельних та інших дразливих питань. Так, універсал гетьмана Данила Апостола від 12 листопада 1728 р. містив доручення полковому хорунжому Стефанові Якимовичу, топальському сотникові Пилипові Данченку та іншим полковим і сотенним урядникам Стародубського полку розслідувати скарги козаків та посполитих Бакланської сотні на козацьку старшину за захоплення нею громадських сіножатей, млинів, скуповування земель, привернення у підданство козаків та інші зловживання⁴⁴.

Універсал гетьмана Данила Апостола від 24 травня 1730 р. надавав на ранг стародубському полковому хорунжому Стефанові Якимовичу також село Халієвичі Запольські у тій же Новоміській сотні Стародубського полку⁴⁵. Іншим гетьманським універсалом від 5 лютого 1732 р. йому було надано “по указу гетьмана Апостола” вже уряд стародубського полкового осавула⁴⁶. 9 березня того ж року новим універсалом Данило Апостол надав йому на ранг половину села Осколкова у Мглинській сотні⁴⁷, яке традиційно гетьмани надавали “на урядь асаула полкового... по изгнании з Малой Росіи ляховь...”⁴⁸. Навіть у 1740 р. с. Осколків, до слова, порівну на ранг ділили обидва стародубські полкові осавули – Стефан Якимович та Гнат Данченко⁴⁹.

Дня 25 жовтня 1732 р. Данило Апостол підписав ще один універсал, надавши полковому осавулу письмове підтвердження на право володіти селами Чортовичами та Кириківкою, хутором Ягорщинським (у джерелі – Євгощинським), млинами та іншими угіддями⁵⁰. У 1733 р. С. Якимович подав на адресу гетьмана супліку, в якій прохав надати йому в рангове володіння село Чортовичі у Новоміській сотні Стародубського полку, що було як “издавна свободнаѧ войсковаѧ”, яке йому надав колишній стародубський полковник Лук'ян Жоравка ще за гетьманування І. Скоропадського у 1713 р. 9 березня того ж року гетьман Д. Апостол надіслав листа на адресу стародубського полковника Олександра Дурова, в якому “принѧвши Ёго,

⁴² ЦДІАК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 2982. – Арк. 15.

⁴³ Там само. – Спр. 761. – Арк. 38–41.

⁴⁴ Там само. – Спр. 1100. – Арк. 15. Чернетка.

⁴⁵ Там само. – Спр. 1118. – Арк. 8. Копія 1752 р.; Спр. 8679. – Арк. 17.

⁴⁶ Там само. – Спр. 3788. – Арк. 5 зв. Копія; спр. 4912. – Арк. 25. Копія; Спр. 8142 (Службовий реєстр Стефана Якимовича). – Арк. 12.

⁴⁷ Там само. – Спр. 761. – Арк. 36–37. Чернетка.

⁴⁸ Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку... – С. 70.

⁴⁹ ЦДІАК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 761. – Арк. 35–37, 50–52, 56–57; Спр. 7043. – Арк. 44–45; Спр. 8142. – Арк. 39.

⁵⁰ Там само. – Спр. 761. – Арк. 25–26. Відпуск.

Піна Якимовича прошеніє за слушное”, підтверджував його рангове володіння селом Чортовичами та половиною села Осколкова⁵¹ (див. Додаток).

Відтак 9 березня 1733 р. стародубський полковий осавул надіслав ще одну супліку на адресу гетьмана, в якій просив підтвердити право власності на млин на р. Річиця, що був предметом його суперечки з мешканкою Стародуба Федорою Отвіновською, яка володіла не лише селом Смялч у Новоміській сотні, але й так само претендувала на згаданий млин⁵². Деякі спірні справи затягувалися мало не на чверть віку, як от справа від 10–18 липня 1750 р. про передання стародубському полковнику Федорові Максимовичу чолобитної військового канцеляриста Максима Добрянського із проханням прискорити розгляд Стародубською полковою канцелярією справи про захоплення у 1733 р. двору та ґрунтів його батька полковим осавулом Стефаном Якимовичем⁵³. Так само як і справа, що за часом розтягнулася від квітня 1750 р. аж до квітня 1755 р., яка стосувалася спалення абшитованим осавулом Стародубського полку хутора бунчукового товариша Григорія Бороздни⁵⁴.

Проте життя Стефана Якимовича, як видно з документів, проходило аж ніяк не в судових суперечках, а, в основному, пролітало у військових походах та роботах над оборонними спорудами. У 1732 р. разом із стародубським полковником Олександром Дуровим ходив зі своїми козаками “Українську лінію” копати⁵⁵. Наступного року, в перших числах жовтня 1733 р. як стародубський полковий командир разом із прилуцьким полковником Гнатом Галаганом знаходилися на службі з “нарядом козаковъ” на Українській лінії⁵⁶. Наприкінці травня 1734 р. навіть йшлося про заміну у військовому поході стародубського полкового осавула⁵⁷. Під 1735 р. – першим роком виснажливої для Гетьманщини російсько-турецької війни – Стефан Якимович зазначив у власному службовому реєстрі, що “ходиль я с командою за полковою полку Стародубовского комендира до крепости святица Анни и не дойшовъ, стоѣли по фарпостамъ”⁵⁸. Другий стародубський полковий осавул Гнат Данченко у своїй “екпримації” (службовому реєстрі – В. П.) зазначив, що того року в команді Стефана Якимовича за рікою Осолом у Валувеському повіті з полком Стародубським в поході всю осінь був і зимував мало не всю зиму⁵⁹. Наступного 1736 р. відбув Кримський похід за Перекопом⁶⁰. У 1737 р. командував півторатисячним загоном посполитих Стародубського полку. 1738 р. у наступному Кримському поході вже очолював 2-тисячний загін піших козаків. Лише у 1739 р. залишався в межах рідного полку і “по указамъ дѣла добропорядочно цѣтправлялъ”⁶¹. Згідно із поданою чолобитною від 15 березня 1741 р., в якій міститься опис його заслуг, починаючи із 1712 р., Стефан Якимович просив за “долголѣтняя ревностные и верные службы при старосте моим в награждение” на його місце стародубським полковим хорунжим вибрати його сина – військового

⁵¹ ЦДІАК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 8142. – Арк. 14–15. Копія.

⁵² Там само. – Спр. 4428. – Арк. 7.

⁵³ Там само. – Спр. 10479. – Арк. 4.

⁵⁴ Там само. – Спр. 11525. – Арк. 101–102.

⁵⁵ Там само. – Спр. 8142. – Арк. 27, 32.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само. – Спр. 4743. – Арк. 10.

⁵⁸ Там само. – Спр. 8142. – Арк. 27, 32.

⁵⁹ Там само. – Арк. 66.

⁶⁰ Там само. – Арк. 27, 32.

⁶¹ Там само. – Арк. 27. Копія.

канцеляриста Михайла Якимовича⁶². Син Михайло Якимович – значковий товариш (1728), фігурує також у справі про заміну військових канцеляристів на заставі біля містечка Конотопа Ніжинського полку наприкінці січня – на початку лютого 1739 р.⁶³ Відтак у 1741–1759 рр. – стародубський полковий хорунжий⁶⁴.

У козацькій генеалогії відомі також імена інших синів Стефана Якимовича – Якова та Андрія й доньки Агафії. Яків Якимович (1707–1796) розпочав службу 10 лютого 1732 р. як військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії, згодом став полковим осавулом⁶⁵. Відома його суперечка у січні 1734 р. за володіння ранговим так само с. Осколковим, але вже Стародубської першої сотні Стародубського полку із ще одним полковим осавулом Михайлом Яворським⁶⁶. У березні 1739 р. він згаданий як стародубський полковий сотник⁶⁷, а наприкінці 1756 р. – як сотник Стародубської першої сотні Стародубського полку⁶⁸. Від березня 1772 р. – абшитований бунчуковий товариш. Мешкав у с. Курилівці Новоміської сотні, яку тримав разом із братом Іваном і володів там 6 дворами підданих. Володів 5 дворами підданих у с. Душкин, а також 7 дворами у слободі Плавунівці. У бунчукового товариша Тарновського купив хутір Коренев, де мав 19 дворів посполитих і власний приїжджий двір. На хуторі Ягорщинському облаштував млин і при ньому мірошницьку хату. Кількість його підданих сягала 400 осіб. Був одружений з донькою військового товариша Уляною (Ганною) Лашкевич. В документах під 1783 р., коли остаточно згасала Гетьманщина, зафіксовані його сини – полковий осавул Іван Якимович та полковий хорунжий Григорій Якимович із родинним префіксом-означенням прізвища рідного дядька Стефана Якимовича – Кожуховський⁶⁹.

Андрій Якимович (бл. 1729 – ?) у 1747–1759 рр. обіймав посаду військового канцеляриста в Генеральній військовій канцелярії, чернігівського полкового писаря (1756), згодом – військовий товариш. Мешкав у с. Душкин, с. Курилівці Новоміської сотні Стародубського полку, мав три двори підданих у слободі Плавунівці. Жив у шлюбі з донькою бунчукового товариша Григорія Скорупи – Параскою⁷⁰.

Серед однофамільців у джерелах останньої чверті XVII – XVIII ст. збереглися імена ігумена Густинського Свято-Троїцького монастиря Авксентія Якимовича (1688)⁷¹, пирятинського міського писаря Михайла Якимовича (1698–1699)⁷², військового товариша Власа Якимовича (1704), військового товариша Київського

⁶² Чолобитна С. Якимовича від 15 березня 1741 р. // Там само. – Арк. 30. Копія.

⁶³ Там само. – Спр. 7398. – Арк. 7.

⁶⁴ *Модзалевський В. Л.* Малоросійський родословник... – Т. V. – Вип. 5. – С. 78.

⁶⁵ *Кривошея В. В.* Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія. – Київ, 2010. – С. 779.

⁶⁶ ЦДІАК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 4864. – Арк. 5.

⁶⁷ Там само. – Спр. 7759. – Арк. 2.

⁶⁸ Там само. – Оп. 2. – Спр. 56. – Арк. 12.

⁶⁹ *Кривошея В. В.* Козацька старшина Гетьманщини... – С. 779.

⁷⁰ Сулимовський архив. Фамільные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII в. / сост. А. Лазаревский. – Киев, 1884. – С. 93, 95, 96, 236–241.

⁷¹ Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, oddział rękopisów. Księgozbiór Krzyżanowskich w Czerpowodach. – Sygn. 270 (Krz.) (Uniwersały hetmanów zaparowskich). – К. 75. Опубл.: З документації гетьмана І. Мазепи / підгот. до друку, передм. та комент. Ю. Мицика // *Сіверянський літопис*. – 1997. – № 4 (16). – С. 144–145 (№ 2); Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. Павленко. – Київ, 2007. – С. 21 (№ 11).

⁷² Стороженки. Фамільний архив. – Киев, 1908. – Т. VI. – С. 130, 131, 133; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах... – С. 458, 459, 985 (№ 442, 444, 819).

полку Семена Якимовича (1713), Григорія Якимовича з Глухова (1728)⁷³, наказного писаря Київського полку Якіма Якимовича (1738), військового канцеляриста Генеральної військової канцелярії Андрія, сина Гордія, Якимовича (? – 1754), військового товариша Київського полку Трохима Якимовича (1782) та ін.⁷⁴

Отже, біографія Стефана Якимовича як чи не найяскравішого зі славетного роду Якимовичів-вояків за його ж власноручно написаним службовим реєстром, є чи не найліпшою ілюстрацією надзвичайно складної та суперечливої, місцями – героїчної і водночас трагічної, а загалом – важкої долі української козацької старшини як фактично надламаній чи то Полтавською поразкою і нещадним петровським терором “*по причине Мазепиной измене*”⁷⁵, чи то руйнівною для ідентичності подвійною лояльністю національної еліти. Такі, як Якимовичі, у все менше автономній Гетьманщині, у справіку питома українському краї – Стародубщині, апріорі були схильні мирно визнати російську державну доміную за умов підтвердження царським урядом їхньої власності й насамперед найважливішої – земельної, оскільки влада тогочасної старшинської еліти ґрунтувалася, передовсім, на земельній власності. Якимовичі – типові представники цієї провідної верстви у соціумі козацького Гетьманату, чільні представники якого воювали або торгували, боронили і стверджували свою економічну самостійність, страждали, бо змушені були повсякчас пристосовуватися до мінливих політичних реалій за умов постійного жорсткого контролю під чужинською державною зверхністю, проте намагалися дорожити своїм родоводом і залишатися українськими Якимовичами упродовж усього непростого і знакового для рідної історії козацько-гетьманського XVIII ст.

ДОДАТОК

1733, 9 березня. Глухів. – Лист гетьмана Данила Апостола до стародубського полковника Олександра Дурова про підтвердження рангового володіння на уряд стародубського полкового осавула Стефана Якимовича

[14] Мой ласкавий приѣтелю Пнѣ Полковнику Стародубовский

Сего 1733 года асауль полковий Стародубовский Пнѣ Стефанъ Якимовичъ подалъ нам суплѣку, а в оной выразил, что имѣетсѣ в Стародубовскомъ полку же Новомѣской сотнѣ деревнѣ, издавна свободнаѣ войсковаѣ прозываемаѣ Чертовичи, наданнаѣ суплѣкуючому от бывшаго стародубовского полковника Лукѣана Жоравки⁷⁶ в прошломъ 1713 году за роненних в ономъ полку суплѣкуючого

⁷³ Листи Григорія Якимовича до Івана Лашкевича від 31 січня, 6 лютого 1728 р. із Глухова, Москви в Стародуб // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. XII (Модзалевський Вадим Львович), № 614–615. – Арк. 1–4.

⁷⁴ Приватні листи XVIII ст. / підгот. до вид. В. А. Передрієнко. – Київ, 1987. – С. 128 (№ 139); *Кривошея В. В.* Козацька старшина Гетьманщини... – С. 779; *Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В.* Українська козацька старшина. – Київ, 2008. – Ч. 3. – Кн. 1. Значне військове товариство. Бунчукове товариство. – С. 152; Там само. – Ч. 3, кн. 2. Військове товариство. – С. 123; *Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В.* Неурядова старшина Гетьманщини. – Київ, 2009. – С. 423.

⁷⁵ РГАДА. – Ф. 13 (Разряд XIII) (Дела об Украине). – Оп. 1. – Д. 15. – Л. 28.

⁷⁶ “[...] Лукѣана Жоравки [...]” – Лук’ян (Лука) Іванович Жоравка († 1719) родом з Новгород-Сверського, господар Батуринського замку (1690), сотник Новгородської сотні Стародубського полку (1696–1708), стародубський полковник (1709–1719). Його генеалогію прослідкував: Жоравки (Журавки) // *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – Киев, 1910. – Т. II:

службы, а по том онаѣ ж деревня Чертовичи в тоже 1713 году септевриѣ 15 д(ня), унѣверсаломъ антецессора⁷⁷ нашего покойного Скоропадского ему, суплѣкуючому, уконфѣртована за его жь службы на урядъ полкового стародубовского хоружества, по которомъ наданню бывшаго полковника Лукяна Жоравки и по той конфирмаціи гетманской⁷⁸ владѣль суплѣкуючий выше показанною деревнею по нѣѣ свободно, а тепер когда произведено суплѣкуючого на полковое первое асаулство, то уже таѣ деревня Чертовичи ѣакъ отмѣченнаѣ в слѣдствій может стоити на урядъ хоружества, в которомъ опредѣленій Пнѣ Федоръ Данченко, а суплѣкуючий нѣ причемъ останетсѣ и весма нѣ с чого суплѣкуючому по званію Ёго в томъ полку службу войсковую и государеву отбувають, а понеже на урядъ первого асаули сконча надлежит селце Осколковъ в томъ Стародубовскомъ полку в сотнѣ полковой имѣющоесѣ, которимъ владѣль по томъ рангу первый бывшій с копією в полковой Стародубовской канцеляріи // [14 зв.] асаулъ Павелъ ІАворский, о чемъ оний же ІАворский за живота своего в канцелярію полковую Стародубовскую сказкою показаль в Ёнералном слѣдствѣи⁷⁹ оное селце Осколковъ измѣчено на урядъ асаулский, которим и нѣѣ по смертѣ Ёго снѣ Ёго жь ІАворского владѣют, не служачи в званіи асаулскомъ, а хочай и попреждѣ менѣ онѣ Ёго Михайло ІАворский в званіе второго полкового асаулства, которий и нѣѣ уже чрез два года отбившись от полку безизвѣстенъ обрѣтаетсѣ и хочай онѣ, Михайло ІАворский, воспнат к полку возвратитсѣ и может положеніемъ в слѣдствіи Ёнералномъ денгам на урядъ асаулский бити контентъ, онѣ же суплѣкуючой безбытности его тѣхъ двоухъ урадовъ асаулскихъ по сю пору носит бремя. Да й в указѣ нѣшомъ, данномъ покойному старому ІАворскому показано, что тимъ селемъ Осколковому по смертѣ ему ІАворскому владѣть и просиль онѣ, Пнѣ ІАкимовичъ, чтоб для вище показанныхъ резоновъ оное селце Осколковъ ѣакъ ис прежде на урад первого асаули надлежащее отдано было ему, Пнѣ ІАкимовичу, во владѣніе мы пр(о)сто принявши Ёго, Пнѣ

Е–К. – С. 41. Відомий своїм свавільним зловживанням владою, за яким були “кривдні обтяження і залежності, чинені їм і всьому полку”. “Скаргу полчан на стародубського полковника Лук’яна Журавку” від 1719 р. та рішення Генерального військового суду з приводу відсторонення його від полковництва сучасною українською мовою опубліковано з коментарем В. Шевчука, див.: Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9-ти т. – Київ, 2001. – Т. 4. – Кн. 1. Перша третина XVIII ст. / упоряд., прим. В. Литвинова, передм. В. Шевчука. – С. 93–95, 254–263.

⁷⁷ “[...] антецессора [...]” – антецессор (лат. *antecessor*) – попередник.

⁷⁸ “[...] конфирмації гетманской [...]” – конфірмація (лат. *confirmatio*) – затвердження гетьманом.

⁷⁹ “[...] Ёнералном слѣдствѣи [...]” – Генеральне слідство про маєтності як ревізія та розмежування земельної власності провели у 1729–1730-х рр. в десяти полках Гетьманщини за часів Данила Апостола. Спустивши на терени козацького Гетьманату наказ “зверху”, уряд Російської імперії мав чітку мету: встановити точне число дворів податного населення, перевірити законність прав на маєтки козацької старшини, шляхти та православного духовенства. Ревізія землеволодіння давала гетьманові шанс припинити розбазарювання рангових володінь та поповнити державний земельний фонд. Як далекоглядний державець, гетьман саме через Генеральне слідство здійснив спробу якщо не ліквідації російських маєтків на українській території, кількість яких помітно збільшилася за гетьманування Івана Скоропадського та урядування Малоросійської колегії, то, принаймні, ліквідувати причини їх зростання, оскільки слідство припинило подальший перехід у приватну власність рангового земельного фонду. Розлогіше про це див.: Пришляк В. [Рец.]: Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку 1729–1730 / Упоряд. І. Бутич. – Полтава, 2007. – 176 с. // *Український археографічний щорічник*. Нова серія. – Київ, 2010. – Вип. 15. – С. 648–655.

Якимовича прошеніе за слушное, а барзди уважаючи, что асауль второй полковый стародубовский Михайло Яворскій в звани своемъ полкового асаульства чрез два года не найдуетсѧ и невѣдомо где крѣтсѧ, а онъ Пнѣ Якимовичъ такъ і за себе ѧко теж и за его Яворского асаулской должности подлежащіе отправляет дѣла, велѣли Ѥму, Пнѣ Якимовичу, деревнею Чертовичами и половѣною Осколкова // [15] владѣть в(ашей) м(илос)ти предлагаемъ абыс в(аша) м(илос)т, пославши кого з старшини полковой в помѧнутое село Осколковъ, велѣль половѣну того села от жени Михайла Яворского отобравши, отдат во владѣніе Ѥму, Пнѣ Якимовичу, до далшого нѣшого опредѣленіѧ, а хоружій полковый стародубовский Пнѣ Федоръ Данченко, къ на урад хоружества полкового владѣл би деревнею Чорниж⁸⁰, а онъ по прежнему, значковой же полку Стародубовского хоружій Пнѣ Андрей Рубецъ, доволствоватсѧ бы пѧтисѧтми рублями по опредѣленію нѣшомъ такожь старшини енеральной и полковниковъ на урадь асаули полкового стародубовского положенними, понеже онъ, Рубецъ, от помѧнутихъ ПП Якимовича и Данченка в службѣ молодшій. З Глухова марта 9 д(ня) 1733 года.

Дописка: в подлѣнном написано тако
 полно В(ашой) м(ило)сти ласкавый приѧтель
 Ѥѧ Императорскаго Величества Воиска
 Запорожскаго обоихъ сторонъ Днѣпра гетманъ
 і кавалеръ **Данило Апостоль**

Дописка: За справкою имѣючо(ю) [...] полковый канцеляристъ
Ѥвфим Федораченко

ЦДІАК. – Ф. 51 (Генеральна військова канцелярія). – Оп. 3. – Спр. 8142 (Службовий реєстр Стефана Якимовича за 1702–1739 рр.). – Арк. 14–15. Рукопис, копія.

⁸⁰ “[...] деревнею Чорниж [...]” – очевидно, йдеться про с. Черніж Стародубської другої сотні Стародубського полку. Див.: Адміністративно-територіальний устрій Лівобережної України 50-х років XVIII ст. (за архівними матеріалами податкових реєстрів) / упоряд. Т. Н. Цимбал. – Київ, 1990. – С. 107.